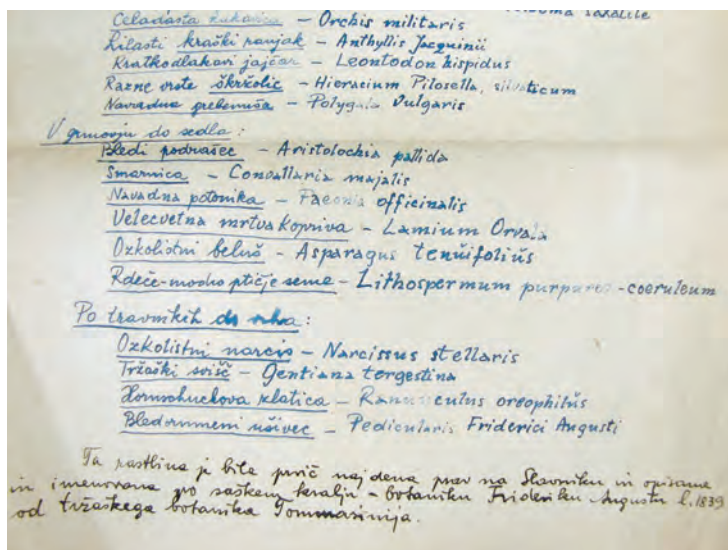

Pod Makalujem s Tonetom Wraberjem in Janezom Gregorijem pred štiridesetimi leti

Jurij Kunaver

Del seznama rastlin, ki ga je Tone Wraber naredil na taborniški ekskurziji pod vodstvom prof. Pavla Kunaverja na Slavnik 22. maja leta 1955. Pod seznamom je posebna opomba, da je bledorumeni ušivec - *Pedicularis Friderici Augusti*, imenovan po saškem kralju botaniku - leta 1839 prvič našel prav na Slavniku tržaški botanik Tommasini.

Iz dnevnika Pavla Kunaverja.

Predgovor - mlada leta botanika Toneta Wrabra

V *Proteusu* se oglašam z utrinki iz dveh obdobj, prvega, ko smo odrasčali, in drugega, ko sem bil leta 1972 član 4. jugoslovanske alpinistične in znanstvene odprave na Makalu v nepalski Himalaji (4. JAHÖ). Obakrat sem bil v družbi s pokojnim prijateljem in botanikom Tonetom Wraberjem, katerega spominu posvečam ta prispevek, drugič tudi z ornitologom Janezom Gregorijem. Pred šestinšestdesetimi leti je bil Tone Wraber v zadnjem razredu ljubljanske Klasične gimnazije in eden tistih članov Prirodoslovnega krožka ter taborniške organizacije, ki ga je moj pokojni oče Pavel Kunaver spoznal za obetavnega botanika in naravoslovca. O tem govorijo Tonetovi trije ročno napisani sezname rož v očetovih dnevnikih. Med njima se je spletlo pristno prijateljstvo, ki

sta ga po Tonetovi zaslugi gojila še v očetovi pozni starosti. Tone mu je svojo pozornost izkazoval na različne načine, tudi z govorom ob razglasitvi očeta za častnega člana Prirodoslovnega društva Slovenije in ob drugih priložnostih. Naj se na Toneta ob tej priliki spomnim z naslednjima dvema očetovima zapisoma. Z izleta na Slavnik 22. maja leta 1955 je Tone očetu zapustil skrbno napisani seznam rož, ki jih je določil med potjo od Podgorja do vrha. Pod seznamom je posebna opomba, da je bledorumeni ušivec - *Pedicularis Friderici Augusti*, imenovan po saškem kralju botaniku - leta 1839 prvič našel prav na Slavniku tržaški botanik Tommasini. V očetovem dnevniku so se ob tej priložnosti, tako kot že prej in pozneje, znašli nekateri posušeni primerki cvetic iz omenjenega seznama, tudi *Pedicularis*. Značilno je očetovo razmišljanje na koncu

*Posušeni bledorumeni ušivec
(Pedicularis Friderici Augusti) v
dnevniku Pavla Kunaverja.*

Foto: Jurij Kunaver.

zapisa prav s tistega izleta, danes aktualno iz vsaj dveh razlogov: »Proti zahodu nagibajoče se sonce je obsevalo valove, ki delijo Jugoslavijo od Italije. Razmeroma majhen kos sveta, ki ga še vedno ločijo meje na dva dela. Še daleč je menda čas, ko bodo z zemlje izginile meje in se ne bo vprašalo, ali si Slovenec, Nemec, Italijan, ampak le, če si pošten človek!« Ne dvomim, da je te svoje misli posredoval tudi ostalim udeležencem izleta.

Tone je očeta nagovarjal tudi k izletu na Boč, saj v dnevniku piše: »Na večkratno prošnjo Wrabra sem priredil 15. 4. (1956) izlet na Boč, kjer aprila cvetita zaščitena kranjska bunika in velikonočnica.« In dalje: »Na travnikih pri Sv. Miklavžu se je Wraber ravnal po načrtu, ki mu ga je dal dr. Mayer, in tako nas je srečno zaneslo na majhno vzpetino na jugovzhodnem delu travnika, kjer smo naleteli na velikonočnice. Kraj meri par arov sredi mnogo hektarjev velikega travnika. A le na onem omejenem kraju so stale te nežne pomladanske cvetice. Bilo jih je na stotine. Cveti so bili večinoma odprti in pokončni, nasprotno od kosmatinca, ki ima viseče cvetove. Velikonočnice smo našli samo še na strmini nad Sv. Miklavžem na poti proti vrhu, a tudi le na omejenem

travnatem delu med ravnico Sv. Miklavža in glavnim vrhom.«

Naravoslovci pod Makalujem

In pred natančno štiridesetimi leti! 4. jugoslovanski alpinistični odpravi na Makalu smo se pridružili Tone Wraber kot botanik, Janez Gregori kot ornitolog in pisec tega sestavka kot geograf geomorfolog. Obema dolgujem hvaležnost za prijetno in prijateljsko družbo od sredine avgusta do prvih dni novembra leta 1972, kolikor je trajala odprava, Tonetu še posebej za mnoga pojasnila in pridobljeno znanje o himalajski vegetaciji in flori. Takrat je imel za seboj že bogate himalajske izkušnje s 3. jugoslovanske himalajske odprave na Anapurno II leta 1969. Zato mu je vodstvo naše odprave na štartu v Nepal zaupalo tudi več organizacijskih dolžnosti. Vsi trije, Tone, Janez in moja malenkost, smo imeli na odpravi znanstvene cilje na različnih področjih naravoslovja. Ne prej in ne pozneje ni bilo na neki naši alpinistični odpravi toliko naravoslovcev nenaenkrat kot prav takrat. To je bila med drugim zasluga mojega brata Aleša, ki je imel tudi za to področje življenja veliko smisla in razumevanja. Nas tri je imenoval »znanstvenjake«. Našo udeležbo je financirala takra-

Makalu s čelnimi morenami zgornjega Barunskega ledenika v ospredju. Morene so bržkone ostanek iz enega od poznopleistocenskih umikalnih stadijev. Foto: Jurij Kunaver.

tna raziskovalna skupnost, ki je s tem delno podprla vso odpravo. Sam sem si vedno srčno želel udeležbo na neki taki odpravi, saj sem se s himalajsko odpravarstvo in geografsko problematiko seznanil že zgodaj, v času študija. V seminarju prof. Melika sem leta 1954 izdelal poročilo o najzgodnejših angleških odpravah na Mont Everest s severne, tibetanske strani. Za kaj takega je bilo potrebno obilo branja poročil v reviji *Geographical Journal*. Tako mi je prišlo pod kožo, da bi bilo tudi v slovenščini bolj

prav uporabljati množinsko geografsko ime Himalaje (Himalayas). A na edninsko ime Himalaja smo se pač navadili, po nemški predlogi. Leta 1956 je moja odpravarstvo in potovalno radovednost razvnela zaradi takratnih političnih razmer nikoli uresničena slovenska alpinistična odprava na Ararat v Turčiji, ki smo jo takrat pripravljali Aleš, Nadja Fajdiga, Jože Štirn in jaz. Tudi spomini na tisti pionirski čas so še kar živi. Vsi štirje, komaj šele dobro dozorevajoči, smo se morali prvič spopasti s problemi odpravar-

ske organizacije, z načrtovanjem in izdelavo opreme, ki je takrat sploh ni bilo mogoče kupiti. Najhujše pa je bilo premagovanje birokratskih ovir alpinističnih odprav takrat še povsem nevajene slovenske planinske organizacije. Zato so bile makalujske izkušnje slabih dvajset let pozneje zame več kot enakovredno nadomestilo za araratski neuspeh. Pomenile so mi izjemno izkušnjo in enega najpomembnejših dogodkov v mojem življenju. Znanje, ki sem ga s tem pridobil, mi je še kako prišlo prav pri visokošolskih predavanjih iz fizične in regionalne geografije. S Tonetom in Janezom smo bili pod Makalujem v baznem taboru skupaj z alpinisti. V taki družini so imeli prednost glavni cilji odprave, to je preplezanje južne stene in osvojitve vrha. »Naravoslovci« smo si zato prizadevali, da ne bi bili »nepotreben privesek« odprave, ampak da bi ji tako ali drugače koristili in pomagali. Kljub temu smo imeli povsem proste roke za terensko delo, bodisi posamezno, v dvojce ali pa skupaj. Tudi varnost je bila pri tem pomemben dejavnik, čeprav v ožji in tudi širši okolici baznega tabora, razen kakšnega snežnega ali ledenega plazu na izpostavljenih krajih, ni grozilo nič resnega. Baza je imela v vsakem oziru odličen položaj. V njej smo se živo zanimali za vzpone in napredovanje kolegov alpinistov, a se v občutljive debate o možnih smereh vzpona nismo upali spuščati. Pogosto smo pomagali v kuhinji, bodisi Janez sam ali pa v kombinaciji s Tonetom in menoj. S Tonetom sva si ob neki priložnosti privoščila celo natipkan jedilni list, ki so ga pri kosilu takrat navzoči dobili na mizo. Mislim, da v bazi nikoli nismo razočarali z našimi kuharskimi sposobnostmi in izkušnjami. Janez je kot lovski izvedenec vsaj dvakrat poskrbel za večje zaloge svežega mesa, ko smo od šerp odkupili govedo zopkio, križanca med jakom in kravo. V številnih časopisnih poročilih Zorana Jerina (*Delo*, od avgusta do oktobra leta 1972) Janez nastopa zelo pogosto, ker je bil zaradi svojih sposobnosti in veselega značaja neko-

liko bolj v ospredju dogajanja v bazi. Njegovo znanstveno delo je bilo iskanje novih vrst zajedalcev, ki jih je lahko našel pri ptičih in pri glodalcih med perjem in v dlaki. Zato je bil največkrat na terenu sam, da je lahko zalezel in ustrelil, kar je pač potreboval za raziskovalne namene. S svojimi trofejami in z njihovo obdelavo je zbujal pozornost prebivalcev baze in rad pojasnjeval, kadar so nas obiskali zanimivi ptiči, na primer kakšen mogočen ser. Janez tudi danes rad poudari, da njegove ugotovitve o novih vrstah parazitov, ki jih je našel pod Makalujem, še vedno držijo, kljub poskusom, da bi našli še kaj neodkritega.

Jerin omenja pogosteje tudi Toneta, ki ga je poznal že od prej. Sam pa sem bil himalajski novinec, pa še brat bara sahiba, vodje odprave, povrhu in sem zato moral paziti, da se preveč ne izpostavljam. Aleš je bil zlasti občutljiv, če sem se kdaj predolgo zamudil na terenu, in sem bil zato karan bolj kot drugi. A kaj, ko je bilo himalajsko okolje zame povsem novo in me je zanimalo vse od kraja! Zbiral sem vse, od geoloških vzorcev do etnoloških posebnosti himalajskih prebivalcev, v bazi pa sem redno meril nekatere meteorološke parametre. Najbolj sta me zaposlovali morfologija in geologija doline Baruna, zlasti sledovi mlajših in starejših poledenitev. S Tonetom sva se pogosto znašla na istem terenu. Med nama niso bile redke debate o himalajskem rastlinstvu in flori ter o razširjenosti nekaterih rastlinskih vrst zunaj Himalaje. Do takrat nisem imel pojma o tem, da je Himalaja na primer domovina planike. Na Toneta sem se zato pozneje spomnil v Sibiriji, na stepah ob bregovih zajezone Angare, kjer raste ena od podvrst planike kar na ravnini. Posebno mikavni so bili naši pohodi v Budov vrt, kot smo imenovali obširno teraso s številnimi nizkimi bočnimi morenskimi nasipi nad bazo. Od tam so se odpirali edinstveni pogledi na najvišje vrhove na Zemlji, na Lhotse Šar in na sam Mount Everest. Tone me je naučil fotografirati rože z modrim,

Od leve proti desni: Jurij Kunaver, Janez Gregori in Tone Wraber pred kočo na planini Nee v zgornji dolini Baruna.

Foto: Jurij Kunaver.

nebesnim ozadjem, a jih je bilo zato treba »presaditi« na vrh kakšnega balvana.

S Tonetom in Janezom na planini Nee in v njeni okolici

V prvi polovici meseca oktobra, ko se je odprava že počasi nagibala proti koncu, smo se naravoslovci za dobra dva tedna preselili v nižje dele doline Baruna na planino Nee. Tu smo nadaljevali svojo nalogo zbrati čim več naravoslovnih podatkov tudi iz nižjega, že z gozdom poraščenega dela doline Baru-

na. Hoja po močnem soncu in novo zapadlem snegu, nato pa še po megli, nas je prvi dan močno utrudila. Od takrat imam zapisan Tonetov vzklík: »Ali je to sploh kakšna botanična ekskurzija?« Prvi rododendroni in himalajske jelke nad planino so nam spet vrnili dobro voljo. Na planini smo bili odvisni sami od sebe in od skromnih zalog hrane, včasih tudi že malo sitni zaradi tega. Tako sem nehoté postal kriv za odkritje še druge puške, ki jo je ilegalno imel s seboj Janez. To se je zgodilo ob nepričakovanem

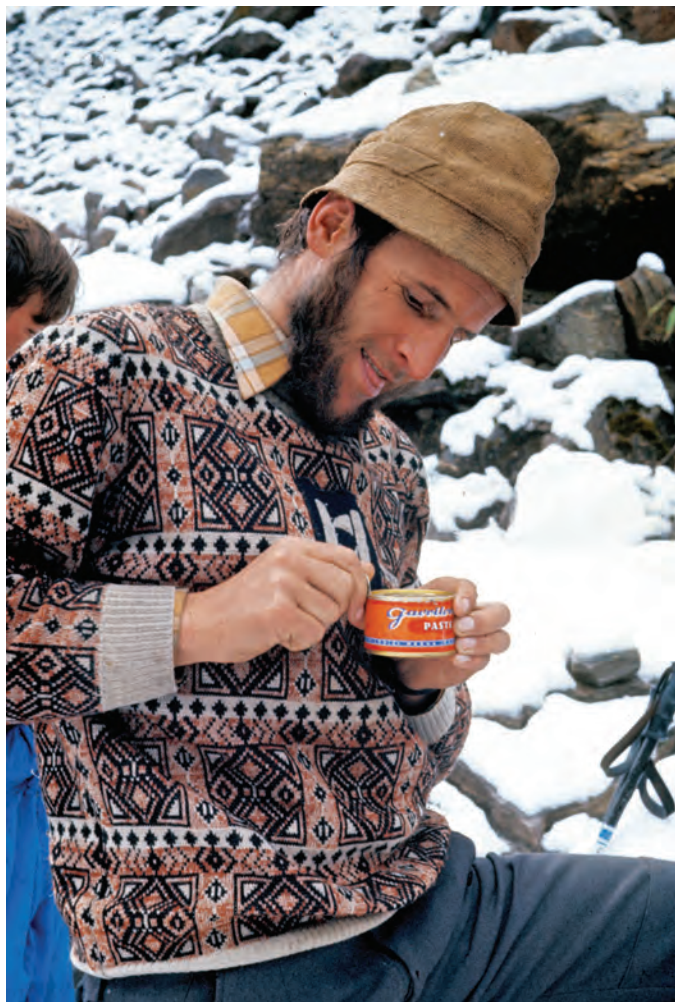
prihodu skupine nosačev s sirdarjem, vodjem višinskih nosačev na čelu, ki ga je preveč zanimalo, kaj imava Janez in jaz med najinimi ležišči. Drugič sva s Tonetom imela različno mnenje o pomenu zaboja za hrano, ki bi ga on rad za podlago herbarija, jaz pa iz njega hrano za večerjo. Sploh je bilo takrat s prehranjevanjem kritično, ker smo naivno računali na sveže meso. A niti Janez niti jaz nisva bila pri tem lovu uspešna, kljub večkratnim in vztrajnim poskusom »kozolova«. Namesto tega je bil uspešnejši lov na planike, ki so na gosto in v tisočih primerkov pokrivalo senčne lege pod navpičnimi stenami iz gnajsa. Tone se je razveselil tudi najdbe vrste maka in še posebej rože *Meconopsis aculeata*. Floristična in vegetacijska pestrost ter rastiščne razmere so bile tu na gozdni meji zelo različne, kot posledica pa vegetacijske spremembe na kratke razdalje. Raznoverstnost rastlinja je v visoki Himalaji precej skromnejša kot v podobnem gorskem okolju v Sloveniji, zagotovo deloma

tudi zaradi prevladujoče kisle podlage. V podrasti je uspeval v glavnem samo grmovni rododendron. V naših gozdovih je vse polno sadežev, jagod in dišavnic, tega pa v dolini Baruna ni. Tu je več primerkov in variacij iste vrste, na primer češmina, rododendrona in drugih vrst. Presenečen sem bil tudi nad divjim ribezom. Vse to so bile pač informacije, pridobljene od Toneta. O botaničnih posebnostih Himalaje je Tone med letoma 1972 in 1975 objavil več člankov.

S prihajajočo jesenjo je bilo cvetočih rož vse manj in manj. Z neverjetno mavrico barv, z rdečimi jerebikami, češminovimi grmi in pritlikavimi rumenkastimi vrbami, je jesen z velikimi koraki stopala v dolino Baruna. Dan ali dva zelo slabega vremena ni kazalo drugega kot čepeti v kladari ob ognju in razpravljati. Iz mojega dnevnika, sobota, 7. oktobra leta 1972: »Dopoldne smo si krajšali čas z dolgo diskusijo o domačih problemih, o varstvu narave in podobnem. V razgovorih o domovini povsem izgubiš občutek sil-

Tone Wraber med planikami pod Makalujem. Foto: Jurij Kunaver.

Janez Gregori z zadnjo konzervo paštete.

Foto: Jurij Kunaver.

ne oddaljenosti od domačih krajev. V mislih se selimo tja, od koder izviramo, domače stvari, prizori in osebe so obsijane z žarko lučjo skritega hrepenenja ... To je bil znak, da nas trenutno okolje ne privlači več s tako močjo. V tem kraju ne najdemo več toliko zanimivosti kot prve dni. Morda je to malo nenavadno, a potrebni bi bili novi vzgibi, novi motivi. Barunska dolina tudi nima nobenih stranskih dolin, je zelo premočrtna in razmeroma enostavna. Povrh vsega nam začenja resno primanjkovati hrane. Za kosilo treh oseb je morala zadostovati konzerva tunine, konzerva filetov (samo teh je bilo še dovolj), za vsakega pa še sedem keksov,

en košček salame in sardelna pasta ter eno rebro čokolade. Hrane imamo samo še za dober dan ali dva. Mene, ki sem bil vedno ješč, začenja to počasi motiti. Janez pa trdi, da še vedno preveč jemo, a je pri hrani vedno pol ure pred nama! S Tonetom sva imela na terenu zadnje dni za opoldanski obrok samo po štiri kekse in sardelno pasto. Tudi za dneve v tednu skoraj nimamo več občutka. Nazadnje je le prišla rešitev v obliki nosačev in nove hrane.«

Malo pred koncem bivanja na planini Nee sva se na povsem jasnem dan s Tonetom podala na 5.200 metrov visoki prelaz Chinama-La nad dolino Baruna. S tega podviga v neznani himalajski svet mi je ostal v živem spominu vznemirljiv dogodek, ko sva dosegla sedlo na kitajsko-nepalski meji. V daljavi

na vzhodu se je na obzorju pokazal masiv Kangčendzenge, kar je bilo prelepo darilo za naju oba. Ko sva utrujena od krepkega vzpona in globokega snega gledala čez rob sedla na Kitajsko in proti Kangčendzengi, sva zaslišala tik nad nama zvok srebrnega dvomotornika, v katerem sva slutila kitajsko izvidniško letalo. Ker nihče ni vedel za ta najin vzpon, še najmanj sirdar, vodja višinskih nosačev, sva se zbal, da so naju opazili. Isto letalo smo opazili že prej nad baznim taboriščem. Domišljija je že ustvarjala predstavo, da iz tega lahko nastanejo celo težave za vso našo odpravo. A se ni zgodilo

Tone Wraber in Jurij Kunaver na sedlu Chinama-La na nadmorski višini 5.200 metrov, v ozadju masiv 8.586 metrov visoke Kangčendzenge, tretje najvišje gore na svetu. Foto: Jurij Kunaver.

nič takega. Na tem vzponu sva naredila nekaj odličnih in redkih posnetkov.

Na povratku sva se preveč obirala, saj so se kljub prvotno kot ribje oko jasnemu nebu iz doline Baruna navzgor okrog poldneva začele vleči megle in slednjič prekrile vso dolino. Zanimiv pojav, ki nas je spremljal že prej, malone vsak dan, in smo po njem lahko skoraj naravnavali ure! Šlo je za vsakodnevni prodor vlažnega monsunskega zraka iz nižjih predelov Nepala navzgor proti Himalaji. Izostal je le v dnevih, ko je bila

močnejša zahodna cirkulacija, ki je prinašala tudi močnejše, v glavnem snežne padavine. Naj je dan še tako lepo obetal na omenjeni planini, malo pozneje pa tudi pod Makalu-jem, so se vrsto dni zapored iz nižjih delov doline na nebu prikazali prvi oblaki redno med deveto in deseto uro. Od takrat dalje do opoldneva so oblaki že zagrnili vse nebo. Večkrat se je oblačnost dlje časa zadrževala v nižjih delih doline Baruna in je segla do baze šele potem, ko je zapihal po dolini navzgor močnejši veter. To smo opazili na

Wraber se je posebej razveselil najdbe *Meconopsis aculeate*.

Gentiana prolata (?), pogosti okras Zgornje doline Baruna na višinah nad 4.200 metrov. Foto: Jurij Kunaver.

planini Nee, kjer se je veter pogosto okrepil opoldne, prinesel s seboj tudi prvo meglo, ki je uro pozneje prekrila vso dolino do začetka barunskega ledenika, malo kasneje pa vse do baze.

Namesto zaključka

Makalujski spomini so med mojimi najdražjimi, morda prav zato, ker sem bil tam le

enkrat. Če bi bilo drugače, bi se zagotovo postopoma porazgubili in utopili v drugih, mlajših in močnejših vtisih. Čeprav sem si vmes še želel obiskati ta najsilovitejši gorski svet na Zemlji, se mi vseeno zdi, da mi je bila usoda tudi s tem darilom naklonjena. Če bi lahko šel v Himalajo še enkrat, bi si zelo verjetno ponovno izbral le nepalsko predgorje ob Arunu, med Tumlingtarjem in Seduo, ter seveda dolino Baruna pod Makalujem. Le kakšna je danes, je še tako prvinska kot pred štirimi desetletji, ko sem jo raziskoval skupaj s Tonetom in Janezom? Kaj se danes dogaja s tamkajšnjimi ledeniki, kakšni so videti? Je njena narava še vedno v glavnem neokrnjena? Glede zadnjega vprašanja bi bilo treba pogledati na območje baznega tabora, ki je zagotovo bolj onesnaženo kot pred štiridesetimi leti!

Avtor teh spominov je o zgoraj omenjeni odpravi in njenih rezultatih objavil več prispevkov, dva v knjigi *Makalu* (Mladinska knjiga, 1974), enega v *Proteusu*, *O geološkem razvoju nepalske Himalaje* (1974/75, 5), in enega v *Geografskem obzorniku*, *O geografiji nepalskih pokrajin* (1976, 23, 1-2).